

JORIY AKTIVLAR VA ULARNING AYLANISH TEZLIGI: SAMARADORLIKNI OSHIRISH YO'LLARI

Ergashev Xushnudbek Otamirza o'g'li

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich

“Buxgalteriya hisobi va audit” yo'nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15463394>

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi korxonalar joriy aktivlar harakati, ularning aylanish tezligi va bu orqali xo'jalik yurituvchi subyektning moliyaviy samaradorligini oshirish yo'llari tahlil qilingan. Joriy aktivlar korxona ishlab chiqarish va savdo jarayonlarining likvid vositalari bo'lib, ularning aylanish koeffitsienti moliyaviy barqarorlik, rentabellik va pul oqimlarining uzluksizligini ta'minlaydi. Tezisdagi joriy aktivlar tarkibi, ularning tuzilmasi, aylanish tezligiga ta'sir qiluvchi omillar va samarali boshqaruv strategiyalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: joriy aktivlar, aylanish tezligi, moliyaviy samaradorlik, pul oqimi, likvidlik, aylanma mablag'lar.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar moliyaviy resurslaridan oqilona va samarali foydalanishga intiladi. Ayniqsa, joriy aktivlar — ya'ni qisqa muddatli iqtisodiy resurslar — ishlab chiqarish jarayonining doimiyligi, mahsulot yetkazib berish, ish haqi to'lovlari, soliqlar va boshqa moliyaviy majburiyatlarni bajarishda hal qiluvchi o'rin tutadi. Joriy aktivlarning aylanish tezligi korxona resurslaridan qay darajada samarali foydalanganini aks ettiruvchi asosiy ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi. Bu ko'rsatkich qancha yuqori bo'lsa, korxona resurslari tezroq pulga aylanadi va xo'jalik yurituvchi subyekt o'z faoliyatini yanada barqaror olib boradi. Shu sababli joriy aktivlar hisobini yuritish, ularning aylanish jarayonini tahlil qilish va tezligini oshirish zamonaviy buxgalteriya va moliyaviy boshqaruvning eng muhim yo'nalishlaridandir.

Korxonalar moliyaviy barqarorligi va rentabelligini ta'minlashda joriy aktivlar alohida o'rin tutadi. Ular korxonaning bir moliyaviy davr ichida pul mablag'lariga aylanishi yoki sarflanishi kutilayotgan qisqa muddatli aktivlari bo'lib, kundalik faoliyatning uzluksizligini ta'minlaydi. Joriy aktivlarga asosan pul mablag'lari, hisob-kitob hujjatlaridagi debitorlik qarzlari, tovar-moddiy zahiralar, tugallanmagan ishlab chiqarish, tayyor mahsulotlar, qisqa muddatli moliyaviy investitsiyalar va boshqa qisqa muddatli resurslar kiradi. Aynan shu aktivlar ishlab chiqarish harakatining moliyaviy asosini tashkil etib, korxonaning likvidlik darajasi, to'lovga qobiliyati, xo'jalik yuritish siklining davomiyligi hamda umumiy rentabelligi bilan bevosita bog'liqdir.

Joriy aktivlarning aylanish tezligi — bu ushbu aktivlarning yil davomida necha marta aylanib, pul shakliga aylanishini ko'rsatuvchi muhim moliyaviy ko'rsatkich hisoblanadi. Bu ko'rsatkich korxona mablag'laridan foydalanish samaradorligini ifodalaydi. Aylanish tezligi qancha yuqori bo'lsa, demak, korxona resurslari shuncha tez daromad keltiradi, va aksincha, aylanish past bo'lsa, resurslar zaxirada qolib ketadi, bu esa samaradorlikni pasaytiradi, eskirish va qiymat yo'qotish xavfini kuchaytiradi. Shu bois, joriy aktivlar tarkibi, ularning aylanish sikli va tezligini aniqlash, bu jarayonni boshqarish — har qanday korxona uchun strategik moliyaviy vazifa hisoblanadi.

Joriy aktivlarning aylanishiga mahsulotga bo'lgan talab, ishlab chiqarish va taqsimot tizimidagi uzluksizlik, zahiralar boshqarish darajasi, savdo siyosati, debitorlik qarzlarning

muddati, hisob-kitob intizomi, moliyaviy intizom va umuman olganda, korxonaning ichki moliyaviy boshqaruv madaniyati ta'sir ko'rsatadi. Misol uchun, agar korxonada material zahiralari yetarli bo'lsa-yu, ularni ishlatish jadvali sust bo'lsa yoki mahsulotlar sotilmasdan omborda tursa, bu resurslar korxonaga daromad emas, aksincha, zarar keltiruvchi omilga aylanadi. Bu holat mablag'larning samarasiz "qotib qolishi" degan tushunchani yuzaga keltiradi. Demak, aylanish tezligi faqat texnik ko'rsatkich emas, balki korxonaning moliyaviy salohiyatini ifodalovchi mezon hisoblanadi.

Joriy aktivlar samaradorligini oshirishning eng muhim vositalaridan biri bu — aylanma mablag'lar bilan ishlash siyosatini takomillashtirishdir. Bunda korxona birinchidan, ombordagi zahiralarning optimal darajasini aniqlab olishi, ortiqcha zaxiralardan qochishi va ishlab chiqarish bilan bog'langan logistikani optimallashtirishi kerak. Ikkinchidan, mahsulot aylanishida ishtirok etuvchi barcha bo'g'inlarni sinxronlashtirish — xomashyo yetkazib berishdan tortib, tayyor mahsulotni realizatsiya qilishgacha bo'lgan bosqichlarni tizimli nazorat qilish lozim. Uchinchidan, debitorlik qarzlarning holati doimiy nazoratda bo'lishi, muddati o'tgan to'lovlar bo'yicha tezkor choralar ko'rilishi shart. To'rtinchidan, joriy aktivlar tarkibida yuqori likvidli aktivlar ulushi saqlanib turilishi kerak — bu korxonaga to'satdan yuzaga keladigan to'lov majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish imkonini beradi.

Zamonaviy yondashuvlar doirasida avtomatlashtirilgan boshqaruv va hisobot tizimlari, ERP tizimlar, moliyaviy oqimlarni monitoring qiluvchi dasturiy ta'minotlar joriy etilishi orqali joriy aktivlar harakati real vaqt rejimida nazorat qilinmoqda. Bu esa tezkor qarorlar qabul qilish, noaniq xarajatlarning oldini olish, resurslar harakatini tahlil qilish va optimallashtirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, global raqobat kuchaygan, ishlab chiqarish zanjirlari murakkablashgan bugungi iqtisodiy muhitda joriy aktivlar harakati va aylanish jarayonlarini avtomatlashtirish orqali har bir birlik resursdan maksimal daromad olish mumkin bo'lmoqda.

Bundan tashqari, aylanish tezligining o'sishini ta'minlash uchun korxona o'z mahsulotlariga bo'lgan talabni tahlil qilishi, yetkazib beruvchilar bilan aloqalarni ishonchli yo'lga qo'yishi, realizatsiya bo'yicha kechikishlarni oldini olish maqsadida ko'rsatilayotgan xizmatlar yoki yetkazilayotgan mahsulotlar bo'yicha oldindan to'lov tizimini ishlab chiqishi, shuningdek, mijozlar bilan hisob-kitobda ishonchli mexanizmlarni joriy qilishi zarur. Bunday kompleks yondashuvlar natijasida joriy aktivlar tez aylanadi, eskirib qolmaydi, moliyaviy oqimlar barqaror bo'ladi va foyda ko'rsatkichi oshadi.

Shunday qilib, joriy aktivlarning aylanish tezligi buxgalteriya hisobi va moliyaviy tahlilda muhim strategik ko'rsatkich bo'lib, korxona resurslarining qanchalik samarali harakatlanayotganini ifodalaydi. Ularni tahlil qilish va samaradorligini oshirish orqali korxona faqat qisqa muddatli moliyaviy maqsadlarga emas, balki uzoq muddatli barqaror rivojlanishga erisha oladi. Shu bois har bir xo'jalik yurituvchi subyekt joriy aktivlar holatini chuqur tahlil qilishi, aylanish sikli va koeffitsientlarini tahlil asosida takomillashtirishi va buni doimiy monitoring ostida ushlab turishi zarurdir.

Amaliy tahlil sifatida "Navro'z Yog'-Moy" MChJ faoliyati ko'rib chiqildi. 2022–2024-yillar davomida joriy aktivlar tarkibi, aylanish ko'rsatkichlari va rentabellik darajasi solishtirildi. 2022-yilda joriy aktivlar 12,4 mlrd so'mni, ularning aylanish koeffitsienti 3,1 ni tashkil etgan. 2024-yilga kelib joriy aktivlar 14,9 mlrd so'mga yetdi, aylanish koeffitsienti esa 4,2 ga oshdi. Bu esa faoliyatning samarali boshqarilayotganidan dalolat beradi.

Korxonada avtomatlashtirilgan ombor tizimi joriy etilgan, bu esa mahsulot zaxiralarini real vaqt rejimida boshqarish imkonini bergan. Shuningdek, debitorlik qarzlari bilan ishlash bo'yicha intizom kuchaytirilib, kechiktirilgan qarzlar hajmi 26 foizga kamaygan. Shular asosida sof foyda 1,8 mlrd so'mdan 2,5 mlrd so'mga ko'tarilgan. Bu holat joriy aktivlardan foydalanish samaradorligini oshirish, aylanish tezligini yaxshilash orqali korxona moliyaviy holatini mustahkamlash mumkinligini yaqqol ko'rsatmoqda.

Joriy aktivlar korxonaning ishlab chiqarish va moliyaviy faoliyatidagi harakatlantiruvchi omildir. Ularning aylanish tezligini oshirish orqali pul oqimlari tezlashadi, mahsulot tannarxi kamayadi, foyda ortadi va umumiy likvidlik darajasi yuqorilaydi. Aylanish ko'rsatkichlarini muntazam tahlil qilish, optimal darajada zahira yuritish, debitorlik qarzlari nazorat qilish va avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish orqali joriy aktivlar boshqaruvining samaradorligini oshirish mumkin. Ushbu omillar korxonaning barqaror rivojlanishi va bozor talablari asosida moslasha olish qobiliyatini mustahkamlab beradi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. – 1996 y., tahrirlar bilan.
2. Soliyev S. "Korxonalarda moliyaviy menejment", Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2022.
3. Raxmatov A.N. "Joriy aktivlar va ularning boshqaruvi", Toshkent: Moliya, 2020.
4. www.stat.uz – Davlat statistika qo'mitasi rasmiy ma'lumotlari.
5. www.lex.uz – O'zbekiston qonunchiligi hujjatlari portali.
6. IFRS Foundation: IAS 1, IAS 7 – Moliyaviy hisobot standartlari